

תורת אמן

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה לא: דיני ברכות בסעודה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה לא: דיני ברכות בסעודה

רקע

- למרות החובה לברך על כל מאכל ומאכל, יש מקרים שבהם ברכה על מאכל אחד פוטרת מאכל אחר מברכה. סוגייתנו פותחת סדרת סוגיות העוסקות בכך:
- ברכת המוציא פוטרת את כל הבא מחמת הסעודה [מא:].
 - ברכת היין פוטרת כל מיני משקין [מא:].
 - פרפרת פוטרת מעשה קדרה [מב:].
 - עיקר פוטר את הטפל [מד:].

סוגייתנו עוסקת במקרה הראשון, ומחלקת בין "דברים הבאים מחמת הסעודה" לבין "דברים הבאים שלא מחמת הסעודה", ומחלקת בין "בתוך הסעודה" לבין "לאחר הסעודה". נחלקו הראשונים בהגדרת מושגים אלו, ולמחלוקת זו משמעות רבה להלכה [הסוגיה מורכבת מפני ריבוי הפרטים שבה, ולכן יש ללמוד את שיטות הראשונים בתשומת לב רבה].

מקורות

- א. גמ' מא:-מב. "איתמר הביאו לפניהם תאנים וענבים... דגורם ברכה לעצמו"
- ב. רש"י על אתר
הלכות גדולות הל' ברכות פ"ו, "והיכא דאייתו לקמיה ריפתא... לא מיפטרי בברכת המזון"
תוס' ד"ה הלכתא, לאחר
רי"ף כט.-כט: "איתמר הביאו לפניהם תאנים... יין גורם ברכה לעצמו"
תלמידי רבינו יונה מד"ה אמר עד ד"ה מיהו
רא"ש סי' כח
רמב"ם הל' ברכות פ"ד הי"א
שו"ע סי' קעז, ומשנה ברורה
- ג. יין פוטר כל מיני משקין
תוס' ד"ה ויין
תלמידי רבינו יונה כט: ד"ה יין, ומכאן
שו"ע סי' קעד סע' א-ב, ומשנה ברורה
- ד. ברכה על שתיית מים בתוך הסעודה
תוס' ד"ה אי הכי
תלמידי רבינו יונה כט: ד"ה ומכאן
רא"ש סי' כט
שו"ע סי' קעד סע' ז, ומשנה ברורה

הלכות גדולות הל' ברכות פ"ו

והיכא דאייתו לקמיה ריפתא ומיני מיכלא אחריני - כל מידי דדרכיה למיכלא בריפתא בתוך הסעודה, כי שארי המוציא פטרא להון ריפתא לכל מיני דמתאכלין בריפתא מברכתא ולא צריך לברוכי עליהו, דתאני רבי חייא [מא:] פת פוטרת כל מיני מאכל ויין פוטר כל מיני משקין. ואמר רב פפא הלכתא דברים הבאין מחמת הסעודה בתוך הסעודה, כגון בישראל וכוארי וכל מיני בישולי דדרכיהו למיכל בהו ריפתא וירקי ובוציני, אין טעונין ברכה לא לפנייהם ולא לאחרייהם. דברים הבאין שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, כגון חביצא ודיסא, טעונין ברכה לפנייהם ואין טעונין ברכה לאחרייהם. דברים הבאין לאחר סעודה ונאכלין לאחר סעודה, כגון תמרי ורומני ושאר מגדי ואיתינן וקא אכיל להון בתוך סעודה, טעונין ברכה בין לפנייהם ובין לאחרייהם. חביצא דקאכיל ליה בתוך הסעודה מאי טעמא לא צריך ברכה אחריו, דכיון דמין מזון הוא מיפטר בברכת המזון. אבל תמרי ורומני ושאר מגדי, דלאו מין מזון הוא, לא מיפטרי בברכת המזון.

הסבר הסוגיה

אמר רב פפא: הלכתא - דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לא לפנייהם ולא אחרייהם, ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחרייהם, לאחר סעודה טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחרייהם. [גמ' מא:]

נחלקו האמוראים בדיני ברכות המאכלים הנאכלים בתוך הסעודה. רב הונא ורב נחמן סוברים שתאנים וענבים טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה אחרייהם, רב ששת סובר שטעונים ברכה לפנייהם ולאחרייהם, ור' חייא סובר שפת פוטרת כל מיני מאכל, ולכן אינם טעונים ברכה אפילו לפנייהם. רב פפא פוסק את ההלכה בדין זה, אך אינו מתייחס בפירושו לענבים ותאנים אלא מחלק בין "דברים הבאים מחמת הסעודה" לבין "דברים הבאים שלא מחמת הסעודה".

נחלקו הראשונים בהבנת המושגים "מחמת הסעודה", "שלא מחמת הסעודה", "בתוך הסעודה" ו"לאחר הסעודה".

בעל הלכות גדולות [הל' ברכות פ"ו] ורש"י [ד"ה דברים הבאים, שלא מחמת הסעודה, דברים הרגילין] מפרשים ש"דברים הבאים מחמת הסעודה" הם דברים הבאים ללפת את הפת, כגון בשר ודגים. "דברים הבאים שלא מחמת הסעודה" הם מאכלים הנאכלים כדי להשביע אך אינם מלפתים את הפת, כגון דייסה, כרוב ותרדין. "דברים הרגילין לבא לאחר סעודה" נכון גרסת רש"י הם דברים שאינם מיועדים להשביע אלא לטעם בלבד, כגון פירות ומיני מתיקה.

בעל הלכות גדולות ורש"י סוברים שברכת "המוציא" היא ברכת הפת בלבד, וברכת המזון היא ברכה על כל הדברים המזינים. "המוציא" היא ברכת הפת, הפוטרת אותה בלבד, אך כיוון שברכה על העיקר פוטרת גם את הטפל [כמפורש במשנה (מד.)] היא פוטרת גם את המאכלים המלפתים את הפת שהם טפלים לה. דייסה, כרוב ותרדין הם מאכלים משביעים שאין אוכלים אותם עם הפת, ולכן אינם נפטרים בברכת "המוציא". ברכת המזון היא ברכה על הדברים המזינים, ולכן פוטרת גם את הדברים המלפתים את הפת וגם דברים מזינים

שאינם מלפתים את הפת. פירות ומיני מתיקה אינם מלפתים את הפת ואינם מזינים, ולכן הם טעונים ברכה גם לפנייהם וגם לאחריהם.

ר"י [בתוס' ד"ה הלכתא] חולק על בעל הלכות גדולות ועל רש"י ומפרש כי "דברים הבאים מחמת הסעודה" הם דברים שבאים למזון ולשובע, ו"דברים הבאים שלא מחמת הסעודה" הם פירות ומיני מתיקה שאינם מיועדים להשביע אלא לקינוח הסעודה בלבד. לדעתו, ברכת "המוציא" פוטרת את כל המאכלים המיועדים להשביע, וברכת המזון פוטרת את כל הנאכל בסעודה אפילו כשנאכל לקינוח הסעודה. "לאחר הסעודה" אינו מתאר סוג מאכל אלא את זמן האכילה. החילוק בין "דברים הבאים מחמת הסעודה" ל"דברים הבאים שלא מחמת הסעודה" מתייחס לאכילה בזמן הסעודה בלבד, אך לאחר שמשכו ידיהם מהפת, חייבים לברך גם ברכה ראשונה וגם ברכה אחרונה אפילו על מאכלים המיועדים להשביע.

את שיטת ר"י שברכת "המוציא" פוטרת את כל המאכלים הנאכלים לשביעה אף שאינם מלפתים את הפת, ניתן להבין בשתי דרכים:

א. ר"י מסכים עם שיטת רש"י שדינו של רב פפא מבוסס על כללי עיקר וטפל, אבל חולק על גדרי הדין. לדעת ר"י, פת היא עיקר הסעודה, ולכן הסעודה כולה נגזרת אחריה, וטפלה לה. ר"י סובר, שרב פפא מחדש גדר חדש בדין עיקר וטפל. דייסה, כרוב ותריין, למרות שאינם מלפתים את הפת, ואינם נאכלים לצורך הפת, אף על פי כן, כיוון שהם נאכלים לצורך הסעודה, הם טפלים לפת, שהיא עיקר הסעודה.¹

ב. ר"י חולק על שיטת רש"י ומחדש דין חדש בהבנת ברכת "המוציא". רש"י סובר שברכת המוציא היא ברכת הפת, ושאר המאכלים פטורים מברכה מדין טפל לפת. ר"י חולק ולדעתו ברכת המוציא היא ברכת הסעודה כולה. הבנה זו מבוססת על כך שלמושג "לחם" משמעות כפולה: 1. "בצק של קמח תבואה שנאפה בתנור". 2. "שם כולל למזונות העיקריים למיניהם, מאכל, אוכל, כלכלה" [מלון אבן שושן]². ברכת "המוציא" אינה ברכה על הלחם בלבד, אלא על כל הסעודה, וכל הבא לצורך מזון ושביעה כלול בברכה.

ניתן לדייק הבנה זו מלשון הרמב"ם [פ"ד הי"א] הכותב: "דברים הבאים בתוך הסעודה והן מחמת הסעודה אינן צריכים ברכה לפנייהם ולא לאחריהם... שהכל טפלה לסעודה". הרמב"ם אינו כותב 'שהכל טפלה לפת', אלא "שהכל טפלה לסעודה", כל הסעודה כלולה בברכת "המוציא" ולכן כל הטפל לה כלול בברכה.

רבינו יונה [כט. כט: ד"ה אמר שלא] הולך בדרכו של רש"י, אך מתקשה מהו חידושו של רב פפא שאין מברכים על מאכלים שמלפתים בהם את הפת, הרי דין זה מפורש במשנה [מד.]: "זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופותר את הטפלה". על כן מבאר

¹ בני שלמה נ"י הוכיח מתוס' [מה. ד"ה מברך] שהם סוברים כהבנה זו, אך שמא ר"י סובר כהבנה השנייה.

² שתי משמעויות אלו מצויות במקרא, המושג "לחם" בפסוק: "ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים" [בראשית כה, לד] הוא במשמעות הראשונה, ובפסוק: "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" [דברים ח, ג] הוא במשמעות השנייה.

רבינו יונה, כי "דברים הבאים מחמת הסעודה" הם פירות שהובאו ללפת בהם את הפת וליפת בהם בתחילת אכילתם ובסופם ובאמצע אכלם ללא פת. רב פפא חידש שברכת "המוציא" פוטרת אף את האכילה האמצעית שהיתה ללא פת. "דברים הבאים שלא מחמת הסעודה" הם כל המאכלים שלא הובאו ללפת בהם את הפת אלא לאוכלם בפני עצמם (בין שאוכלם לשובע ובין שאוכלם לטעם בעלמא). מברכים עליהם בתחילה מפני שאינם טפלים לפת, ואין מברכים עליהם בסוף מפני שברכת המזון פוטרת את כל הסעודה. כיוון שרבינו יונה מפרש שברכת המזון פוטרת גם פירות שאינם נאכלים לשובע, הוא חייב לפרש "דברים הבאים לאחר הסעודה" כפירוש התוס' [מאכלים שהובאו לאחר שמשכו ידיהם מהפת].

לרשב"א [ד"ה אמר רב פפא, שלא מחמת סעודה] כיוון שלישי בהסבר דברי רב פפא. הוא מבאר שרב פפא ממשיך את דברי רב הונא, רב נחמן ורב ששת ואינו עוסק בכל המאכלים הנאכלים בסעודה אלא בפירות בלבד. "דברים הבאים מחמת הסעודה" הם פירות שהובאו ללפת בהם את הפת, כיוון שהם מלפתיים את הפת הם טפלים לפת וברכת הפת פוטרת אותם מברכה ראשונה וכל שכן מברכה אחרונה.³ "דברים הבאים שלא מחמת הסעודה" הם פירות שאין מלפתיים בהם את הפת ומיועדים לגרות את התאבון ולהרבות מעט תאוות המאכל; בפירות אלו נחלקו האמוראים. רב הונא ורב נחמן סוברים שכיוון שאינם מיועדים לשובע ברכת "המוציא" אינה פוטרתם, אך כיוון שהם מסייעים באכילת המזון ברכת המזון פוטרתם. רב ששת סובר שאף ברכת המזון אינה פוטרתם מפני שהיא פוטרת מאכלים המיועדים לשביעה בלבד. ר' חייא סובר שאין מברך לפנייהם ואין מברך אחריהם מפני שברכת "המוציא" וברכת המזון פוטרות את כל המאכלים הנאכלים בתוך הסעודה. רב פפא פוסק כרב הונא ורב נחמן, שברכת "המוציא" אינה פוטרת פירות שאין מלפתיים בס את הפת אך ברכת המזון פוטרתם. "דברים הבאים לאחר הסעודה" הם פירות שהובאו לאחר הסעודה, וכיוון שאינם מיועדים להרבות את תאוות המאכל ברכת המזון אינה פוטרתם, ומברכים גם לפנייהם וגם לאחריהם.⁴

הרשב"א מבאר את דינם של שני סוגי מאכלים שאינם כלולים בדברי רב פפא: א. בשר, דגים ומעשה קדרה שאינם מיועדים לקינוח הסעודה אלא לשביעה. ב. פת הבאה בכסנין המיועדת לקינוח. הוא מבאר שברכת "המוציא" וברכת המזון פוטרות בשר, דגים ומעשה קדרה אפילו כשאוכלם "לאחר הסעודה" (אך לפני ברכת המזון). מאכלים אלו הם עיקרה של סעודה, ולכן ברכות הסעודה פוטרות אותם.⁵ פת הבאה בכסנין מיועדת לקינוח, אך מפני

³ הרשב"א מדגיש שבדין זה אין חידוש ורב פפא הביאו אגב שאר הדינים, "אי נמי איצטריכא ליה קצת" ללמד שהם טפלים אף שאין דרך ללפת במ את הפת.

⁴ לפי סברא זו היה צריך לברך אחריהם אף שהובאו לפני עקירת השולחן, אך משמעות המושג "אחר הסעודה" לפי הבנת הרשב"א היא לאחר עקירת השולחן. נראה להסביר שלפני עקירת השולחן כיוון ש"לא מסלק דעתיה ממיכלא וממשתאי" הפירות יכולים לגרות את התאבון ולכן גם הם כלולים בסעודה.

⁵ התוס' והרשב"א נחלקו בפיסוק דברי רב פפא. תוס' מפרשים שהמשפט "לאחר סעודה טעונים ברכה בין לפנייהם ובין לאחריהם" מוסב גם על דברים שמחמת הסעודה, והרשב"א מפרש שהם מוסבים רק על דברים שלא מחמת הסעודה. ויש לפסק על פי פירושו: "ושלא מחמת הסעודה: בתוך הסעודה - טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחריהם, לאחר סעודה - טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם."

שהיא פת אין דינה כפירות, ואם היא נאכלת בתוך הסעודה אין מברכים עליה כלל, וכשהיא נאכלת לאחר הסעודה מברכים לפניה ולא לאחריה⁶.

נראה שהרשב"א חולק על רש"י, ולדעתו ברכת "המוציא" היא ברכת הסעודה ולכן פוטרת מאכלים הנאכלים לשביעה אף לאחר המזון. כשם ש"המוציא" פוטר את הלחם הנאכל לאחר עקירת השולחן כך הוא פוטר מאכלים הנאכלים לשם שביעה אף כשאוכל אותם לאחר עקירת השולחן.

למדנו את מחלוקת הראשונים בהבנת המונח "לאחר הסעודה" המובא בדברי רב פפא. רש"י סובר שמונח זה מתאר סוג מסוים של מאכלים שדרכם לבוא אחר הסעודה [קניוחים], ורוב הראשונים סוברים שמונח זה מתאר את זמן האכילה. הראשונים הללו מפרשים "לאחר הסעודה" בשני ניסוחים. תוס' [ד"ה לאחר] מפרשים: "לאחר שמשכו את ידיהם מן הפת". "דברים הבאים מחמת הסעודה" פטורים מברכה רק כשהם נאכלים בתוך סעודת פת, כשאינם נאכלים בסעודת פת הם מחייבים ברכה. תוס' מוסיפים ש"עכשיו אין לנו דין זה דאין מנהג שלנו למשוך ידינו מן הפת כלל עד לאחר ברכת המזון". תלמידי רבינו יונה [ד"ה לאחר, מיהו] מפרשים: "אחר שסיימו לאכול", ומוסיפים את דברי ר"י שדין זה אמור רק בזמניהם שהיו נוהגים לעקור השלחנות קודם ברכת המזון, והאכילה שלאחר עקירת השולחן נראית כסעודה בפני עצמה.

נסכם בטבלה את שיטות הראשונים בהסבר דברי רב פפא:

רשב"א	רבינו יונה	תוס'	רש"י	
פירות שמלפת בהם את הפת.	פירות שהובאו ללפת את הפת, וליפת בהם בתחילה ובסוף, ובאמצע לא ליפת בהם.	דברים שבאים למזון ולשביעה, כגון: בשר, דגים, דייסה, כרוב ותרדין.	דברים שבאים ללפת את הפת, כגון: בשר ודגים.	דברים הבאים מחמת הסעודה
פירות המרבים מעט תאוות המאכל.	דברים [בין בשר ובין פירות] שלא הובאו ללפת את הפת ואוכלם בפני עצמם.	דברים שבאים לקניוח, כגון: פירות.	דברים שבאים למזון ולשביעה, כגון: דייסה, כרוב ותרדין.	דברים הבאים שלא מחמת הסעודה

⁶ לדעת הרשב"א פת הבאה בכסנין הנאכלת לקניוח היא הפרפרת שעליה כתוב במשנה "ברך על הפת פטר את הפרפרת". מהמשך המשנה "ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון" הוא מדייק שברכת הפת פוטרת את הפרפרת רק כשבאה בתוך הסעודה ולא לאחריה, שאז היא נפטרת רק אם בירך קודם על פרפרת.

רשב"א	רבינו יונה	תוס'	רש"י	בתוך הסעודה
בזמן סעודתו.	בזמן סעודתו.	בזמן סעודתו.	עיקר הסעודה.	
אחר עקירת השולחן.	אחר עקירת השולחן [בשם ר"ן].	לאחר שמשך ידו מהפת, ודעתו היתה לסיים את ארוחתו.	דברים שבר"כ באים לקינוח, כגון: פירות [רש"י גורס: "דברים הרגילים לבוא לאחר סעודה"].	לאחר הסעודה

נחלקו הראשונים בדין פירות הנאכלים בסעודה. לפי פירוש הרשב"א, רב פפא עוסק בפירות הנאכלים בתוך הסעודה, ופוסק שעל פירות שמלפתים בהם את הפת - אין מברכים בתחילה ובסוף, על פירות שמרבים תאוות האכילה - מברכים בתחילה ואין מברכים בסוף, ועל פירות הנאכלים לאחר הסעודה - מברכים בתחילה ובסוף. רבינו יונה [כט. ד"ה אמר] סובר שאם קובע עיקר סעודתו על פירות וליפת בהם את הפת בתחילת אכילתם אינו חייב לברך עליהם בתחילה ובסוף אף כשאוכלם ללא פת. אם קובע סעודתו על דברים אחרים, והביאו לו פירות ללפת בהם את הפת, פטור מברכה ראשונה ואחרונה רק אם מלפת בהם גם בתחילת אכילתם וגם בסופה (ולדעתו זהו "מחמת הסעודה בתוך הסעודה" של רב פפא). ואם אוכל פירות בפני עצמם בסעודה ולא מלפת בהם את הפת, מברך לפנייהם ("שלא מחמת הסעודה"). הרא"ש [סי' כח] והטור [סי' קעז] חולקים על רבינו יונה, ומדבריהם משמע שאם קובע סעודתו על פירות אינו מברך עליהם אף כשאוכל מהם ללא פת, ואם אין עיקר סעודתו עליהם מספיק ללפת בהם את הפת בתחילת אכילתם כדי להיפטר מלברך עליהם.⁷

מדברי הראשונים עולה שהם נחלקו בשתי מחלוקות. המחלוקת הראשונה נובעת ממחלוקתם בגדרי דין "דברים הבאים מחמת הסעודה". רבינו יונה, המאמץ מבחינה עקרונית את שיטת רש"י שברכת "המוציא" פוטרת רק דברים שמלפתים בהם את הפת, סובר שאם בתחילת אכילת הפירות אוכלם ללא פת חייב לברך עליהם אף כשעיקר סעודתו עליהם.⁸ הרשב"א, הרא"ש והטור, המאמצים את שיטת התוס' שברכת "המוציא" פוטרת את עיקר הסעודה אף כשאינו מלפת את הפת, סוברים שאם קובע סעודתו על הפירות אינו מברך אף כשאוכל מהם ללא פת.⁹ המחלוקת השנייה היא בדין אכילה שתחילתה בפטור

⁷ הסבר שיטת הרא"ש והטור היא על פי הבנת הבית יוסף [סי' קעז סע' ג מד"ה וכתב א"א עד ד"ה אבל] המאריך מאוד בביאור השיטות השונות.

⁸ השו"ע [סי' קעז סע' א-ג] אינו פוסק את שיטת רש"י ואף על פי כן מביא את שיטת רבינו יונה כיש אומרים. יכול להיות שהוא מחלק בין מאכלים שדרך ללפת בהם את הפת - שהם פטורים מברכה אפילו כשאין מלפת בהם, לבין פירות שאין דרך ללפת בהם את הפת - שהם פטורים מברכה רק כשמלפת בהם.

⁹ מהרשב"א משמע שאם הפירות הובאו ללפת את הפת אין מברכים עליהם אף כשאין קובע סעודתו על הפירות.

מברכה וסופה בחיוב. הרא"ש והטור סוברים שהאוכל פירות בתחילה ללפת בהם את הפת ולבסוף ללא פת, היה אמור להתחייב בברכה על סוף אכילתו, אך כיוון שבתחילת אכילת הפירות הוא פטור מברכה, הוא נפטור מברכה על כל האכילה. רבינו יונה חולק על דין זה, ולדעתו פטור מברכה בתחילת האכילה אינו פוטר את כל האכילה, אלא חייב לחזור וללפת בהם את הפת בסוף אכילתם כדי להגדיר את כל הפירות כלפתן לפת¹⁰.

דין נוסף שאינו כלול בפסקו של רב פפא הוא דין ברכה על שתיית מים בתוך הסעודה, ונחלקו הראשונים בדין זה. תוס' [ד"ה אי הכי] וראשונים נוספים סוברים, ששתייה היא צורך הסעודה, ולכן ברכת המוציא על הסעודה פוטרת אותה. בעל הלכות גדולות [ברא"ש סי' כט] ומחזור ויטרי [בתוס' שם] סוברים, שמברכים על שתיית מים בתוך הסעודה. תוס' מוכיחים את שיטתם שאין מברכים על מים משאלת הגמ' [מא:]: "אי הכי יין נמי נפטריה פת", ומתירוצה "שאני יין דגורם ברכה לעצמו"¹¹. יין גורם ברכה לעצמו ולכן ברכת "המוציא" אינה פוטרתו, אך מים אינם גורמים ברכה לעצמם ולכן "פת פותרתן". בעל הלכות גדולות ומחזור ויטרי דוחים ראיה זו, שכן יין מזין ולכן היתה הוה אמינא ש"המוציא" פוטרתו, אך מים אינם מזינים, ולכן "המוציא" אינה פותרתם. הרא"ש [סי' כט] פוסק כתוס', אך מוסיף: "הרוצה לצאת מן הספק, קודם נטילת ידים ישב במקום סעודתו ויברך על המים אדעתא לשתות בתוך הסעודה".

ר' חייא [מא:]: חולק על כל שיטות האמוראים שהזכרו, ולדעתו: "פת פותרת כל מיני מאכל". הוא מחדש גם ש"יין פוטר כל מיני משקים". דינו של ר' חייא דורש הסבר. מדוע פת פותרת כל מיני מאכל, אפילו דברים שאינם באים מחמת הסעודה? מדוע יין פוטר כל מיני משקים, והרי המשקים אינם טפלים ליין? ניתן להסביר את שיטת ר' חייא בשתי דרכים:

א. ר' חייא פוטר כל מיני משקים וכל מיני אוכלים מדין עיקר וטפל. ר' חייא מחדש, שלא רק מאכל הנאכל לצורך מאכל אחר מוגדר כטפל, אלא כל דבר שהוא פחות חשוב מוגדר כטפל. כל המאכלים פחות חשובים מלחם, ולכן טפלים לו. כל המשקים פחות חשובים מיין, ולכן טפלים לו.

ב. ר' חייא מחדש דין חדש בגדרי פטור מברכות. יין פוטר כל מיני משקים כיוון שהוא "ראש לכל מיני משקים" [תוס' מב. ד"ה אי הכי], ופת פותרת כל מיני מאכל כיוון שהיא ראש לכל מיני מאכל. ברכה על "אבי המאכלים", פותרת את ברכת שאר מיני המאכל וברכה על "אבי המשקים" פותרת את ברכת שאר מיני המשקה.

¹⁰ הרשב"א [סוד"ה שלא מחמת הסעודה] מאמץ את שיטת הרא"ש והתוס' ומרחיבה גם כשאוכל פירות בתוך הסעודה וממשיך לאוכלם לאחר הסעודה. הוא מביא מחלוקת בירושלמי [פ"ו ה"ה] בדין זה.

¹¹ נראה להסביר דין זה שמברכים על יין בתוך הסעודה על פי הסברנו לעיל [עמ' 119] לדברי רב הונא, שברכת "שהכל" אינה פותרת ברכת הפת וברכת היין מפני שהן "ברכות ייחודיות" וברכה כללית פותרת ברכה פרטית אך אינה פותרת ברכה ייחודית. נראה להסביר שהחיוב לברך ברכה ייחודית גורם לכך שלא ניתן ליפטר אגב ברכת "המוציא" [הסבר זה תקף לדברי התוס' (ד"ה אי) ואינו תקף להסברו של רש"י (ד"ה דגורם ברכה)].

לפי ההבנה הראשונה גדרי דין יין הפוטר שאר משקים הם כגדרי דין עיקר הפוטר את הטפל, אך לפי ההבנה השנייה אין קשר הכרחי בין שני הדינים הללו¹².

נחלקו הראשונים אם הלכה כר' חייא שייך פוטר כל מיני משקים. התוס' [ד"ה ויין] פוסקים שדינו של ר' חייא נדחה, שהרי הלכה כרב פפא שפת פוטר רק דברים הבאים מחמת הסעודה. תלמידי רבינו יונה [כט: ד"ה יין] פוסקים, שנדחה רק הדין שפת פוטר כל מיני אוכלים, אבל הדין שייך פוטר כל מיני משקים לא נדחה. לדעתם, דין יין אינו זהה לדין פת - יין הוא "ראש לכל המשקין", אך פת אינה ראש לכל האוכלים, והיא פוטר רק את הטפלים לה.

סיכום

נחלקו האמוראים מהם המאכלים הנאכלים בסעודה שברכת "המוציא" פוטר אותם מחיוב ברכה. ניתן להבין את הדין ש"המוציא" פוטר מאכלים הנאכלים בסעודה בשתי דרכים: א. המאכלים הנאכלים בסעודה טפלים לפת, והפת פוטר אותם מדין "עיקר וטפל". ב. "המוציא" אינה ברכה על פת בלבד אלא ברכה על כל הסעודה.

נחלקו הראשונים בהסבר שיטות האמוראים, ונסכם את שיטותיהם להלכה על פי סדר המאכלים:

1. בשר, דגים ושאר מאכלים שמלפת בהם את הפת - לכל השיטות אין מברכים עליהם בסעודה.
2. דייסה, כרוב ושאר מאכלים הבאים למזון ולשביעה - לשיטת רש"י, בעל הלכות גדולות ורבינו יונה מברכים עליהם, ולשיטת תוס', רא"ש ורשב"א אין מברכים עליהם.
3. קובע סעודתו על פירות - לשיטת הרא"ש והרשב"א אין צריך לברך עליהם, ולשיטת רבינו יונה אין צריך לברך עליהם רק כשמלפת בהם את הפת בתחילת אכילתם.
4. פירות שאין קובע סעודתו עליהם - לכל השיטות צריך לברך עליהם, אך לשיטת הרא"ש והרשב"א אם מלפת בהם את הפת בתחילת אכילתם אינם חייבים בברכה, ולשיטת רבינו יונה אינם חייבים בברכה רק כשמלפת בתחילת אכילתם ובסופה.
5. פירות לקינוח סעודה - לכל השיטות צריך לברך עליהם, ולשיטת רש"י ובעל הלכות גדולות צריך לברך עליהם גם ברכה אחרונה.
6. יין - צריך לברך על יין בתוך הסעודה מפני שהוא "גורם ברכה לעצמו".
7. מים ושאר משקים - לדעת תוס' ורבינו יונה אין מברכים על מים מפני שהם באים לשרות המאכל, ולדעת בעל הלכות גדולות ומחזור ויטרי מברכים על מים מפני שאינם מזון.

¹² המשנה ברורה [סי' ריב סק"ד] פוסק שעיקר פוטר רק טפל שהיה בדעתו בשעת הברכה, לגבי יין ושאר משקים הוא [סי' קעד סק"א] מביא דעה שהיין פוטר אפילו משקים שלא היו בדעתו בשעת ברכת "בורא פרי הגפן".

דין נוסף המובא בסוגיה הוא דין יין הפוטר שאר משקים. תוס' סוברים שדין זה לא נפסק להלכה, אך תלמידי רבינו יונה פוסקים דין זה להלכה, למרות שאינם פוסקים את הדין שפת פוטרת כל מיני מאכל.

הלכה נוספת שהתחדשה בסוגייתנו היא ההלכה שברכת המזון אינה פוטרת מאכלים החייבים בברכה מעין שלוש. בדברי רב ששת מפורש שהאוכל תאנים וענבים בתוך הסעודה חייב לברך אחריהם ברכה מעין שלוש ואינו יוצא ידי חובתו בברכת המזון. בהלכה זו נעסוק בהרחבה בסוף הפרק.

הלכה

השו"ע [סי' קעז סע' א-ב] פוסק כשיטת התוס', שברכת "המוציא" פוטרת כל דבר המזין ומשביע, ואינה פוטרת מאכלים המיועדים לקינוח הסעודה, אך ברכת המזון פוטרת גם אותם. עוד פוסק השו"ע [סע' א, ג] כרבינו יונה, שאם אוכל פירות בסעודתו ומלפת בהם את הפת בתחילת אכילתם ובסופה אין חייב לברך עליהם אף כשאוכל מהם ללא פת. באשר למי ש"קובע לפתן סעודתו על הפירות" פוסק השו"ע כרא"ש, שאינו צריך לברך עליהם אף כשאוכל מהפירות בתחילת סעודתו ללא פת, אך למעשה הוא כותב שטוב לחשוש לשיטת רבינו יונה וללפת את הפירות בפת בתחילת אכילתם.

המגן אברהם [סי' קעד ס"ק ט, יא] פוסק שאין מברכים על פירות הגוררים את התאבון מפני שהם מעיקר הסעודה [ועיין במשנה ברורה שם סקל"ט].

השו"ע [סי' קעז סע' ב] פוסק כתוס', שדברים הבאים לאחר הסעודה קודם ברכת המזון צריכים ברכה לפניהם ואחריהם בין שהם דברים הבאים מחמת הסעודה ובין שהם דברים שאינם באים מחמת הסעודה. הוא מוסיף שדין זה אינו מצוי בינינו כיוון שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון [עיין בביאור הלכה (ד"ה שאין אנו, למשוך) המאריך בדינים אלו].

השו"ע [סי' קעד סע' ז] פוסק כרא"ש, שאין צריך לברך על מים בסעודה, והרוצה להסתלק מהספק יברך על מים לפני הסעודה כדי לפטור את המים שבתוך הסעודה. הרמ"א כותב שהמנהג שלא לברך על מים בתוך הסעודה.

השו"ע [סי' קעד סע' ב, סי' רח סע' טז] פוסק שיש פוטר כל מיני משקים בין מברכה ראשונה ובין מברכה אחרונה.